

ДЕРЖАВНІ ІНТЕРЕСИ І МІЖНАРОДНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ

THE STATE INTERESTS AND THE INTERNATIONAL UNDERTAKINGS OF THE STATE: SOME ISSUES OF INTERRELATION

Кубко А.Є., к.ю.н.,
докторант відділу теорії держави і права
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України

Статтю присвячено проблематиці державних інтересів у контексті міжнародно-правових зобов'язань держави. Державні інтереси є сьогодні важливою правовою категорією, у правовій системі України отримали закріплення і розвиток юридичні механізми, спрямовані на реалізацію і захист інтересів держави. З метою забезпечення державних інтересів органи влади повинні застосовувати правові механізми обмеження прав і свобод особи, відповідних приватних інтересів. Правова система України сьогодні інтегрована в міжнародно-правову систему захисту прав людини. Міжнародно-правові зобов'язання держави у сфері дотримання прав особи встановлюють ряд вимог, стандартів, яким повинні відповідати державно-владні заходи обмежень приватних прав. Ці міжнародно-правові стандарти реалізуються в рамках інституту міжнародно-правової відповідальності держави. Заходи державної влади, спрямовані на захист державних інтересів, підлягають оцінці з точки зору дотримання міжнародно-правових стандартів, принципів, засад, тобто міжнародних зобов'язань держави. Важливим у цьому контексті є розуміння природи державних інтересів, оскільки некоректна ідентифікація інтересів держави з боку органів влади є передумовою для порушення з боку держави її міжнародно-правових зобов'язань і притягнення держави до відповідальності. З точки зору міжнародного права держава має підстави застосовувати обмеження приватних прав, свобод та інтересів з метою забезпечення державних інтересів, які носять загальносуспільний (публічний) характер. Такі інтереси повинні виступати державними публічними інтересами і не зводиться до вузькодержавних, відомчих інтересів, інтересів посадових осіб, державного апарату. У разі застосування державними органами заходів обмежень прав особи, втручання в ці права з метою забезпечення інтересів, які лише формально проголошені як державні публічні, але за своєю суттю не мають властивостей публічних, виникають передумови міжнародно-правової відповідальності держави за порушення міжнародних зобов'язань.

Ключові слова: державні інтереси, права людини, міжнародне право, публічні інтереси.

The article addresses the issues of the state interests in the context of the international undertakings of the state. The state interests are currently an important legal category, in the legal system of Ukraine the mechanisms aimed at realization and protection of the state interests have been implemented. For the purpose of securing of the state interests the state authorities have to apply restrictions of the rights and freedoms of person as well as of the respective private interests. Currently the legal system of Ukraine is integrated into the international system of human rights protection. The international undertakings of the state in the area of human rights provide for the series of requirements and standards the state's measures of restrictions of private rights should comply with. Those international legal standards are enforced in the framework of the responsibility of state. The measures of the state power aimed at protection of the state interests are subject to assessment of compliance of these measures with the international standards, basics, principles that is with the international undertakings of the state. In this context the interpretation of the notion of the state interest is of importance since incorrect identification of the interests of the state by the state authorities constitutes pre-condition for finding violation of the international undertakings by the state and the state being internationally responsible. From the international law perspective the state has grounds to apply restrictions of the private rights, freedoms and interests for the purpose of securing the state interests which have generally social (public) nature. Such interests should be state public interests and not be limited to narrow-state, bureaucratic interests or to those of the state officials or state machinery. In case where the restrictions of or interference with the human rights are applied by the state aiming at securing the interests which are only formally declared as being the state public interest while are not public in essence the pre-conditions for the responsibility of the state for the violation of international undertakings arise.

Key words: state interests, human rights, international law, public interests.

Постановка проблеми. Державні інтереси виступають явищем правової дійсності. Їх реалізація і захист з боку держави виступає об'єктивною необхідністю. Особливо це проявляється в сучасних умовах, коли найбільш гостро постало питання захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, безпеки України, необхідності обмеження впливу окремих фінансово-економічних груп на державну політику. У правовій системі України функціонують і розвиваються юридичні механізми, направлені на захист державних інтересів в окремих сферах суспільного життя. Прикладами виступають механізм звернення органів прокуратури до суду на захист інтересів держави в межах цивільного, адміністративного, господарського процесу; механізм недійсності правочинів з підстав невідповідності інтересам держави, передбачений нормами Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України; механізм відмови у визнанні та виконанні на території України рішень іноземних судів та арбітражів у разі, коли їх визнання або виконання становить загрозу державним інтересам. На рівні підзаконного регулювання в останні роки було прийнято окремі акти Президента України та органів виконавчої влади, спрямовані на забезпечення інтересів держави в окремих галузях.

Державно-владні механізми, направлені на реалізацію інтересів держави, передбачають певні обмеження прав особи та відповідних приватних інтересів. Широке коло таких прав та інтересів сьогодні захищені на рівні міжнародного права відповідно до положень міжнародних угод, таких як Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція), двота багатосторонні міждержавні угоди про взаємний захист інвестицій. Дії та рішення органів державної влади, здійснені (прийняті) на захист державних інтересів, підлягають у багатьох випадках оцінці з точки зору дотримання міжнародно-правових стандартів захисту прав людини. Така оцінка здійснюється й міжнародними юрисдикційними установами під час розгляду спорів між державою та приватними особами. Невідповідність дій або рішень державних органів міжнародно-правовим стандартам може мати наслідком притягнення держави до відповідальності. Тим самим держава, вживаючи заходи з реалізації та захисту державних інтересів у внутрішньодержавних відносинах (на національному рівні), є в певному розумінні обмеженою своїми міжнародно-правовими зобов'язаннями. Тому завданням забезпечити державні інтереси з дотриманням балансу з міжнародно-правовими гарантіями захисту прав

та інтересів особи несе в собі проблемність у теоретичній і практичній площині.

Останні дослідження і публікації. В окремих аспектах проблеми, пов'язані з державними інтересами та міжнародними зобов'язаннями держав, досліджувались у роботах українських і зарубіжних учених. Серед них Ю.С. Шемшученко, В.Ф. Сіренко, Н.М. Оніщенко, П.М. Рабінович, Н.М. Пархоменко, Р. Дольцер (R. Dolzer), М. Райсман (M. Reisman), А. Райніш (A. Reinisch), К. Шроер (C. Schreuer), С. Шілл (S. Schill), Ч. Брауер (C. Brower), А. Пелле (A. Pellet) та інші. Однією із проблем, що дістає детальний аналіз у світовій науці, є співвідношення (пропорційність) між державно-владними заходами управлінняського, законодавчого, судового характеру, спрямованими на забезпечення державою інтересів суспільства, здійснення суверенного регулювання відносин усередині країн та необхідністю додержання міжнародних зобов'язань держав, включаючи базові міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини.

Мета статті – визначити проблемні питання науково-теоретичного і практичного характеру щодо співвідношення (взаємодії) державних інтересів і міжнародно-правових зобов'язань держави та запропонувати підходи до їх (питань) розв'язання.

Основний матеріал. На характер проблематики співвідношення між державними інтересами, діяльністю державних органів з їх (державних інтересів) забезпечення і міжнародно-правовими стандартами впливає правовий інститут відповідальності держави. Сьогодні цей інститут набуває особливо великої актуальності з огляду на поступальний рух правової системи України в бік утвердження засад верховенства права, принципів людиноцентризму в праві [1, с. 101], гарантій прав і свобод людини; наявність ефективних механізмів відповідальності держави виступає важливою гарантією забезпечення діяльності держави, її органів, посадових осіб у «правових межах», тобто обмеження самої держави правовими засадами. Практична реалізація проголошених на рівні законодавства і теорії засад верховенства права і гарантування прав людини є ускладненою, а в ряді випадків – неможливою в разі відсутності розвинених юридичних механізмів відповідальності держави.

Сучасний інститут відповідальності держави сформувався і розвивається під дією міжнародного права у сфері захисту прав особи. Після того, як у 1997 році Україною було ратифіковано Європейську конвенцію, національна правова система зазнала впливу підходів прецедентної практики Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд), які були вироблені цією установою в процесі застосування норм Європейської конвенції і використовувались і під час розгляду справ відносно України. Характерними прикладами виступають застосування Європейським судом концепції «правової визначеності» (legal certainty), «доступу до суду» (access to court). Підходи щодо тлумачення цих концепцій, висловлені Європейським судом у своїх рішеннях, у певний час зумовили суттєві зміни у сфері процесуального законодавства та судоустрою України. Починаючи із 90-х років минулого століття, Україною було ратифіковано значну кількість двосторонніх міждержавних угод про взаємний захист інвестицій, які у світовій практиці відомі як «bilateral investment treaties» (BIT). Ці угоди покладають на держави зобов'язання дотримуватися стандартів поведінки з іноземними інвесторами та інвестиціями. Цими стандартами, закріпленими в більшості BIT, є стандарт справедливого відношення до іноземних інвесторів (fair and equitable treatment), забезпечення повного захисту і безпеки інвестицій (full protection and security), заборона здійснення дискримінаційних або свавільних заходів (discriminatory and arbitrary measures) по відношенню до іноземного інвестора [2, с. 234–327], заборона експропріації інвес-

тицій та вчинення прирівняних до експропріації дій. У 1998 році Україною було ратифіковано Договір до Енергетичної Хартії (далі – ДЕХ), який запровадив схожі стандарти поведінки з інвестиціями в енергетичному секторі [3, с. 64]. Процес приєднання України до міжнародних угод у сфері захисту інвестицій означав і поширення на Україну юрисдикції міжнародних арбітражних установ, передбачених цими угодами як органи, уповноважені розглядати спори між державою та іноземними інвесторами, що витікають із даних угод (тобто стосуються порушення державою зобов'язань за цими угодами). Дії, рішення, загалом діяльність державних органів, спрямовані на забезпечення інтересів держави, стали потенційно предметом оцінки з боку міжнародних юрисдикційних установ з точки зору відповідності таких дій, рішень, діяльності держави міжнародним стандартам захисту інвестицій. Звичайно, в процесі розгляду питань про відповідність поведінки держави її міжнародним зобов'язанням в інвестиційній сфері в рамках вирішення інвестиційних спорів міжнародні установи застосовують підходи своєї практики щодо детального тлумачення міжнародно-правових стандартів захисту інвестицій.

Тому важливо охарактеризувати ключові проблемні аспекти застосування державно-владних засобів, спрямованих на забезпечення державних інтересів, під кутом зору положень інституту відповідальності держави, включаючи його міжнародно-правовий аспект. Ці положення про міжнародно-правову відповідальність держави містяться як безпосередньо в текстах основних міжнародних угод у сфері захисту прав особи, так і в практиці (рішеннях) міжнародних юрисдикційних установ.

Важливим є питання ідентифікації державних інтересів із боку державних органів, які вживають заходи для забезпечення цих інтересів. Йдеться про ситуації, коли для реалізації та захисту своїх інтересів держава застосовує обмеження приватних прав, захист яких гарантовано міжнародним правом, та відповідних інтересів. У деяких випадках інтереси держави тлумачаться державними органами (законодавчої, виконавчої або судової гілок влади) спрощено. Інтереси окремих державних установ, організацій, посадових осіб безпідставно ототожнюються з інтересами держави. Внаслідок цього держава застосовує владні механізми, якими обмежуються права особи, закріплені на міжнародно-правовому рівні. Мета таких державно-владних заходів, які супроводжуються обмеженнями приватних прав та інтересів, формально полягає в забезпеченні інтересів держави. У дійсності такі заходи направлені на реалізацію або захист вузьковідомчих, корпоративних інтересів, але не інтересів держави. Саме некоректне розуміння категорії державних інтересів – їх ототожнення з відомчими інтересами, інтересами державного апарату або посадових осіб – виступає в ряді випадків передумовою порушення державою її міжнародно-правових зобов'язань і має наслідком міжнародно-правову відповідальність держави.

Подібні ситуації є непоодинокими у практиці Європейського суду, в тому числі по справах щодо України. Наприклад, у рішенні по справі «Агрокомплекс проти України» Європейським судом було встановлено порушення з боку України права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Європейської конвенції та права на мирне володіння майном, передбаченого статтею 1 Додаткового протоколу № 1 до Європейської конвенції. В одному з епізодів із боку органів виконавчої та судової влади було застосовано заходи обмеження приватних прав юридичної особи-заявника. Ці обмеження полягали в скасуванні остаточного судового рішення, яким були вирішені питання про майнові права та інтереси господарюючого суб'єкта. У розумінні прецедентної практики Європейського суду мало місце обмеження права особи на справедливий суд (в частині можливості отримати виконання остаточного

судового рішення) та права на володіння майном (оскільки остаточне судове рішення майнового характеру розглядається Європейським судом як майновий інтерес, що підлягає захисту згідно зі статтю 1 Додаткового протоколу № 1 до Європейської конвенції). Перегляд остаточного судового рішення судом за ініціативою органів виконавчої влади було здійснено ніби в інтересах забезпечення належного правосуддя, виправлення серйозних судових помилок, тобто в інтересах, які за своєю природою є державними інтересами. Проте на основі дослідження матеріалів справи Європейський суд дійшов висновку, що в дійсності заходи держави щодо обмеження права особи на справедливий суд і права на володіння майном були зумовлені виключно незгодою окремих державних установ та посадових осіб з остаточним судовим рішенням, їх бажанням переглянути дане рішення. Перегляд судового рішення, який формально відбувався у зв'язку з нововиявленими обставинами, являв собою фактично «зауважувану апеляцію» (*appel in disguise*), яка ґрунтувалась на суб'єктивній незгоді окремих посадових осіб із рішенням суду [4]. Тобто державно-владні заходи обмеження приватних прав, закріплених у Європейській конвенції та Додатковому протоколі № 1 до неї, були застосовані не в державних інтересах, а в інтересах відомчого характеру, інтересах посадових осіб, корпоративних інтересах. Ці, умовно кажучи, вузькодержавні інтереси були некоректно ідентифіковані як інтереси держави. Дана обставина стала передумовою порушення з боку держави її міжнародно-правових зобов'язань у сфері захисту прав людини і призвела до покладення на державу міжнародно-правової відповідальності.

З підходів Європейського суду, які були висловлені в рішенні по даній справі, витікають дві тези. По-перше, органи державної влади, коли застосовують заходи обмеження приватних прав особи, повинні розмежовувати інтереси держави та інтереси органів влади, державних установ, посадових осіб, вузьковідомчі інтереси тощо. По-друге, інтереси окремих органів влади, посадових осіб, вузьковідомчі інтереси можуть безпідставно визнаватися державними інтересами, хоча за своєю суттю такими не є.

Зі змісту міжнародно-правових зобов'язань у сфері захисту прав особи, закріплених у Європейській конвенції, двосторонніх угодах про взаємний захист інвестицій та ДЕХ, витікають такі положення.

По-перше, держава вправі здійснювати заходи, спрямовані на реалізацію та захист державних інтересів. З цією метою органи державної влади можуть обмежувати права, свободи, приватні інтереси, допускати втручання у права, свободи та інтереси особи. Визначати коло державних інтересів, які потребують забезпечення шляхом використання державно-владних механізмів обмеження прав особи, повинні самі національні органи влади відповідної держави. На це неодноразово звертав увагу Європейський суд у своїх рішеннях, зазначаючи, що національні органи влади, будучи в більшій мірі обізнаними з місцевими проблемами, ніж міжнародні суди, мають здійснювати першопочаткову оцінку пріоритетних інтересів. У практиці Європейського суду широко використовується концепція «margin of appreciation» (може бути перекладено як «свобода розсуду»). Ця концепція означає, що державна влада, в тому числі законодавча, користується широкою свободою розсуду, вирішуючи, що є в державному інтересі.

По-друге, державні інтереси повинні носити публічний характер. Це означає, що такі інтереси повинні мати загальносуспільну цінність і бути спрямовані на задоволення загальносуспільних, а не лише вузькодержавних, корпоративних, групових тощо потреб. Державні інтереси, безумовно, виражаються і формулюються органами державної влади, й ці органи вправі визначати, що є в державних інтересах. Проте сам по собі вираз цих інтересів з боку держави, її органів, посадових осіб не є достатнім

для ідентифікації цих інтересів як державних, які дають підстави державі застосовувати обмежувальні заходи щодо прав і свобод особи. Ці інтереси держави повинні виступати одночасно публічними інтересами, мати загальносуспільний характер. Наприклад, текстуальне формулювання статті 1 Додаткового протоколу № 1 до Європейської конвенції, в якій закріплене право особи на мирне володіння майном, вказує, що це право може бути обмежено державою відповідно до закону та в загальному (публічному) інтересі. Дана теза отримала розвиток на рівні юриспруденції Європейського суду і використовувалась також у рішеннях щодо України.

Одним із прикладів є справа «Фонд «Батьківська турбота» проти України». Державою в особі органів судової влади за ініціативою прокуратури було застосовано обмеження права організації-заявниці на мирне володіння майном, гарантоване статтею 1 Додаткового протоколу № 1 до Європейської конвенції. Узагальнено кажучи, обмежувальні заходи полягали в позбавленні особи нерухомого майна і повернення його у власність держави в судовому порядку. Згідно з позицією органів прокуратури такі заходи були здійснені в державних інтересах. Інтереси держави в даній ситуації полягали у відновленні права власності держави на спірну нерухомість. Аналогічної позиції дотримувався уряд України на стадії розгляду справи у Європейському суді. У цьому відношенні Європейський суд указав, що з боку держави не було наведено обґрунтування, яким чином інтереси держави в поверненні нерухомого майна в державну власність виступали публічними інтересами, або яким чином вони слугували меті забезпечення публічних інтересів [5]. Це стало однією з обставин, на основі яких Європейський суд дійшов висновку про непропорційність застосованих державою обмежень майнових прав приватної особи і, відповідно, про порушення з боку України статті 1 Додаткового протоколу № 1 до Європейської конвенції. У вказаній ситуації державний інтерес, на захист якого були спрямовані дії органів прокуратури та дії судової гілки влади, не носив характеру публічного інтересу, не був спрямований на загальносуспільні потреби, а мав у своїй основі вузькодержавні потреби майнового характеру. Такий інтерес не був фактично державним публічним інтересом, який би надавав підстави державним органам обмежувати гарантовані міжнародним правом права та приватні інтереси особи.

Схожа ситуація мала місце у справі «Максименко та Герасименко проти України», в якій Європейським судом розглядалось питання про відповідальність держави за порушення нею майнових прав осіб-заявників. Заявники в добросовісний спосіб набули у власність житлові приміщення, але пізніше були позбавлені прав на них за рішенням суду. Судове провадження щодо позбавлення заявників права власності було розпочато за позовом прокурора, який діяв на захист державних інтересів. Органи прокуратури обґрунтовували необхідність обмеження майнових прав приватних осіб необхідністю захисту економічних інтересів держави. Європейський суд вказав у цьому зв'язку, що з боку держави не було наведено будь-якого пояснення того, що економічні інтереси держави виступали публічними (загальними) інтересами в розумінні статті 1 Додаткового протоколу № 1, або забезпечення таких економічних інтересів держави було необхідним для публічного інтересу [6]. Фактично Європейський суд висловив підхід, що застосування державою заходів обмеження майнових прав та інтересів особи, захист яких гарантовано Європейською конвенцією, є виправданим, коли ці заходи здійснюються в державному інтересі, який має характер публічного (загальносуспільного) інтересу, а не є лише вузькодержавним, вузьковідомчим тощо інтересом.

Що стосується іншого сегменту міжнародних зобов'язань держави у сфері захисту прав особи – зобо-

в'язань щодо захисту іноземних інвестицій згідно з двосторонніми міждержавними угодами (ВІГ) та ДЕХ, то до вирішення питання про розуміння державних інтересів правова теорія і практика застосування цих міжнародних угод підходить аналогічним чином. Визнається, що держава має правові підстави обмежувати права та законні інтереси іноземних інвесторів у державних інтересах. Проте такі державні інтереси, на захист яких діє держава, обмежуючи права та інтереси іноземного інвестора, повинні виступати публічними інтересами, носити загальносуспільний характер. Наприклад, згідно зі ст. 13 ДЕХ, яка регулює питання націоналізації та експропріації іноземних інвестицій в енергетичному секторі, передбачено, що націоналізація або експропріація допускається з метою, що відповідає публічним інтересам. Такі інтереси не обмежуються виключно вузькодержавними інтересами або потребами, а повинні мати загальносуспільну природу.

З точки зору наукових розробок, присвячених проблематиці відповідальності держав у сфері міжнародного інвестиційного права, застосування державою заходів обмежень прав та приватних інтересів особи є виправданим, коли здійснюється в державному інтересі, який носить публічний характер, направлений на задоволення потреб суспільства. Більш того, саме публічна (а не вузькодержавна) природа державних інтересів розглядається як правова і в деякій мірі морально-етична підстава для певного обмеження дії міжнародно-правових засад, стандартів, зобов'язань держав у сфері захисту іноземних інвестицій, для відступу державної влади від цих зобов'язань. У наукових роботах дістав поширення підхід, згідно з яким застосування міжнародно-правових стандартів поведінки з іноземними інвестиціями не повинно перешкоджати державам здійснювати регулювання відносин у публічних інтересах [7, с. 3]. Поширена у світовій науці доктрина «state's right to regulate» (може бути перекладено як «право держави регулювати відносини всередині країни і захищати свій правопорядок») виходить саме з публічної (загальносуспільної) природи інтересів, покладених в основу державно-владних заходів, що застосовуються органами влади. Іноді дана доктрина прямо розглядається як така, що передбачає право держави реалізовувати свої повноваження з регулювання суспільних відносин на внутрішньодержавному рівні, відступаючи при цьому від прийнятих державою на себе міжнародних зобов'язань в інвестиційній сфері [8, с. 33].

Метою такого державного регулювання є захист публічних (загальносуспільних) інтересів.

У практиці міжнародних інвестиційних арбітражних судів спрямованість заходів держави на забезпечення загальних (публічних) інтересів відіграє важливу роль під час вирішення питання про відповідальність держави. Йдеться про те, чи виступають державні інтереси, на захист яких діє держава, обмежуючи приватні права іноземного інвестора, публічними інтересами за своєю природою. Дані підходи застосовувались і під час розгляду інвестиційних спорів за участю України. Наприклад, у справі «Limited Liability Company Amtto v. Ukraine» інвестор-позивач стверджував, що внаслідок прийняття в Україні Закону № 2711-IV відбулося втручання держави в процедуру банкрутства господарюючого суб'єкта, і були порушені його (інвестора) права, гарантовані ДЕХ. Міжнародний арбітражний суд дійшов висновку, що даний законодавчий акт являв собою добросовісну спробу держави виправити ситуацію щодо стану розрахунків у паливно-енергетичній галузі, яка утворилась унаслідок серйозних недоліків у ціноутворенні й системі платежів [9]. Тобто дії держави були спрямовані на захист державних інтересів, які носили публічний характер і являли собою суспільну необхідність. Дана обставина вплинула на рішення арбітражного суду про відмову в задоволенні позову інвестора проти України.

Висновки. Реалізація і захист інтересів держави є об'єктивною необхідністю. Водночас сучасна держава обмежена системою міжнародних зобов'язань у галузі захисту прав особи. Дії державних органів, спрямовані на реалізацію і захист державних інтересів, у ряді випадків підлягають оцінці з боку міжнародних юрисдикційних установ щодо відповідності міжнародно-правовим стандартам. У цьому відношенні важливим є питання розуміння державних інтересів, їхньої природи, правильної ідентифікації цих інтересів із боку держави. Застосування державною владою заходів обмеження прав, свобод, інтересів особи є виправданим, коли такі обмеження здійснюються в державних інтересах, що носять публічний характер, є загальносуспільними за своєю природою. Некоректне визначення державних інтересів, зокрема безпідставне ототожнення вузьковідомчих, корпоративних тощо інтересів з державними інтересами, є однією з передумов міжнародно-правової відповідальності держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васецький В.Ю. Юридична відповідальність держави як чинник гуманізації правової системи у сфері забезпечення прав і свобод людини. *Правова держава*. Вип. 29. С. 96–102.
2. Dolzer R., Schreuer C. Principles of International Investment Law. Second Edition. OUP Oxford, 2012. 456 p.
3. Schreuer C. Selected Standards of Treatment Available under the Energy Charter Treaty. *Investment Protection and the Energy Charter Treaty*; edited by G. Coop, C. Ribeiro. New York: JurisNet, 2008. P. 63–99.
4. Case of Agrokompleks v. Ukraine: ECHR, Judgment, 6 October 2011, §151. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-106636"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення: 01.09.2020).
5. Case of Batkivska Turbota Foundation v. Ukraine: ECHR, Judgment, 9 October 2018, § 62. URL: <https://t.co/D4J2DiaH8p?amp=1> (дата звернення: 01.09.2020).
6. Case of Maksymenko and Gerasymenko v. Ukraine: ECHR, Judgment, 16 May 2013, §57. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["001-119688"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{) (дата звернення: 01.09.2020).
7. Stephan W. Shill. International Investment Law and the Rule of Law. Amsterdam Law School Research Paper. No.2017-18. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2932153 (дата звернення: 01.09.2020).
8. Aikaterini Titi. The Right to Regulate in International Investment Law. Baden-Baden: Nomos and Hart Publishing, 2014. 376 p.
9. Limited Liability Company Amtto v. Ukraine: Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce, Final Award, 26 March 2008. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0030.pdf> (дата звернення: 01.09.2020).